

Asia: VN/1070/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Joidenkin ihmisoikeusjärjestöjen mukaan Suomen on muutettava lakia sukupuolen vahvistamisesta niin, että laissa ei jatkossa vaadita lisääntymiskyvyttömyyttä juridisen sukupuolimerkinnän muuttamisen perusteena. Tämä esitetään usein niin, että Suomen laki velvoittaa steriloidaan transihmiset vastoin heidän tahtoaan. Esityksessä kuitenkin viitataan oikeusasiamiehen päätökseen, jossa todetaan, että käytännössä Suomessa ei pakkosteriloida transihmisiä, vaan että kyse on vapaaehtoisuuteen perustuvan lääketieteellisen hoidon sivuvaikutuksesta. Esityksessä mainitaan myös steriloidimislaki, jonka 1 §:n 7 kohdan mukaan steriloidimiseen voidaan asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä, kun hän kokee kuuluvansa pysyvästi vastakkaiseen sukupuoleen ja elää sen mukaisessa roolissa. Tämäkin laki edellyttää henkilön omaa pyyntöä toimenpiteen tekemiseksi. Lakiesityksessä todetaan, ettei lääketieteellisen diagnoosin tai hoidon vastaanottamisen vaatimus ole ongelmallinen ihmisoikeuksien kannalta. Ennen kaikkea sopimusten, kuten lakiehdotuksessakin viitatus CEDAWin, vaatimus koskee siis lain ongelmallista sanamuotoa. Laki voitaisiin muotoilla toisin: maininta lisääntymiskyvyttömyydestä muutettaisiin vastaamaan Suomen käytännön todellisuutta eli vähintään vuoden kestänyttä hormonihoidon tai lääketieteellistä diagnoosia.

2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetystä muodostaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

Lakiehdotuksessa esitetty sukupuolen vahvistamisen hakemusprosessi on määritelty vaillinaisesti. Ehdotuksen mukaan hakemus täytyy perustella, mutta ainoa esityksessä mainittu standardi hakemuksen perustelulle on, että henkilö "esittää selvityksen siitä, että kokee pysyvästi kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen". Laillisia ja yhteiskunnallisia prosesseja ei voida perustaa subjektiivisiin tuntemuksiin, vaan objektiivisesti havainnoitavaan todellisuuteen. Mikäli selvitykselle ei aseteta minkäänlaisia objektiivisia kriteerejä, juuri minkäänlaista selvitystä ei voida katsoa vaillinaiseksi ja hylätä, jolloin kyseessä on käytännössä ilmoitusmenettely, ei hakemusmenettely. Hakemusprosessille on asetettava selkeät standardit, mikäli sen ei haluta olevan altis väärinkäytöksille.

3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

Suomea on moitittu naisten oikeuksia koskevien kansainvälisten oikeuksien toteutumisesta (GREVIO, CEDAW). Tämä koskee esimerkiksi nais erityisiä tiloja. Lakiesityksessä mainitaan, että jatkossa tasa-arvovaltuutetun oletetaan ottavan kantaa tilanteisiin, joissa henkilön keholliset ja ulkonäölliset sukupuolipiirteet tai sukupuolen ilmaisu voivat poiketa keskimääräisestä. Vaikka lainsäädäntö ei määritä sitä, kuka saa käyttää esimerkiksi pukeutumis- ja suihkutiloja, lakimuutos tosiasiallisesti vaikuttaisi siihen, että tasa-arvovaltuutetun tulisi huomioida lausunnoissaan naiset ja juridisen sukupuolimerkintänsä naiseksi muuttaneet miehet yhtenä ryhmänä – naisina. Lakiesityksen muotoilu on tulkittavissa niin, että jatkossa on oletettavaa, että naisten tiloihin pyrkivät myös henkilöt, jotka ovat ulkoisesti miehiä ja että tasa-arvovaltuutetun tulee erikseen ottaa kantaa, onko tämä tasa-arvon näkökulmasta sallittavaa. Käytännössä tämä tarkoittaisi, että nais erityisten tilojen tarve ja turvallisuus nykyisessä muodossaan kyseenalaistetaan, ja asetetaan jo lain valmisteluvaiheessa harkittaviksi. Esityksessä mainitaan Suomenkin tasa-arvolain taustalla oleva EU:n tavaroiden ja palveluiden saatavuutta koskeva tasa-arvodirektiivi. Sen mukaan yksityisyys- ja säädyllyisyyskysymyksiin perustuva naisten ja miesten erilainen kohtelu voi olla hyväksyttävää. Vain naisille suunnatut pukeutumis- ja suihkutilat lukeutuvat tähän kategoriaan. Naisen kategorian muuttaminen subjektiiviseen kokemukseen perustuvaksi on vahingollista erityisesti naisia ja tyttöjä kohtaan, joiden yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollistamiseksi ja turvallisuuden takaamiseksi nais erityiset tilat ja tasa-arvokiintiöt on aikanaan luotu.

Nais erityisistä tiloista mainittakoon erikseen turvakodit. Suomi on sitoutunut Istanbulin sopimukseen (sopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisystä), mutta turvakotipaikkojen määrä on edelleen liian vähäinen, ja sopimusta sovelletaan myös miehiin. Suomessa on yksi turvakoti vain naisille, huolimatta siitä, että suurin osa lähisuhdeväkivallan uhreista on naisia ja että nais erityisyys voi olla uhreille tärkeää turvallisen tilan luomisessa ja toipumisessa. Suomi tarvitsisi lisää turvakotipaikkoja sekä miehille että naisille, mutta on erityisesti huomattava, että nais erityisyys ei näissä palveluissa ja tiloissa toteudu tälläkään hetkellä.

Lakiehdotuksessa lainatussa CEDAWin suosituksessa vaaditaan, että naisten ja tyttöjen asemaa tulisi seurata ja vahvistaa tilastoin. Lakimuutos voisi potentiaalisesti vääristää sukupuolen perusteella laadittuja tilastoja vahvastikin. Erityisesti pienissä ryhmissä (kuten nais vangit, naiset miesvaltaisilla aloilla tai muut yhteiskunnallisen tutkimuksen kannalta kiinnostavat ryhmät) muutamakin poikkeusyksilö, joilla juridinen sukupuoli ei vastaa heidän biologista sukupuoltaan, voi aiheuttaa suuren tilastovääritymän.

Ehdotetun lain on arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

Kaisa Tammi-Moilasen (2020) naisvankien olosuhteita kartoittaneessa selvityksessä todetaan, että kansainväliset suositukset korostavat, että naisvankien kanssa työtä tekevä henkilöstö tulee kouluttaa sukupuolisensitiivisyydestä ja nais erityisyydestä (esim. YK:n Bangkokin sääntö 33, Euroopan neuvoston vankilasäännöt 81.3., Euroopan neuvoston CPT:n naistyön asiakirja, 5. kohta). Euroopan neuvoston CDPC:n laatimassa henkilöstön koulutusta koskevassa asiakirjassa otetaan myös kantaa sukupuolitietoisuuden kouluttamisen tärkeydestä. Tammi-Moilasen naisvankeja koskeva selvitys sekä em. lainsäädäntö koskee naisia, ei naisiksi itsensä kokevia. Jos juridinen sukupuoli muutetaan ilmoitusperustaiseksi, on vaikea nähdä, miten nais erityisyyttä vankilatyössä olisi tosiasiallisesti mahdollista edistää.

Vankiloiden kohdalla on riskinä, että ilmiö, joka on tapahtunut muualla maailmassa, toistuu Suomessa: miehet ilmoittavat sukupuolekseen naisen päästäkseen suorittamaan rangaistustaan naisten vankiloissa. Tammi-Moilasen esiin tuomat ongelmat mies- ja naisvankien yhteisistä tiloista, kuten niissä tapahtunut naisten seksuaalinen häirintä, koskisivat tällöin mitä todennäköisimmin kaikkia vankiloita, koska nais erityisiä tiloja ei käytännössä enää olisi. Naisvartijoita tulisi selvityksen mukaan olla aina työskentelemässä naisten kanssa kaikkina aikoina. Tämän toteuttaminen olisi mahdotonta, jos juridinen sukupuoli ilman muita vaatimuksia riittäisi naisten vartijaksi pääsemiseksi.

Lakiesitysluonnoksessa mainitaan, että tasa-arvolain mukaiset sukupuolikiintiöt täytetään sukupuoli-identiteetin ts. sukupuolimerkinnän perusteella. Kiintiöt on alkujaan luotu mahdollistamaan naisten eteneminen johtaviin asemiin yhteiskunnissa nk. positiivisen syrjinnän periaatteen mukaisesti. Pelkomme on, että lakimuutos aiheuttaisi kiintiöiden väärinkäytön niin, että naisten pääsy johtaviin asemiin vaikeutuisi. Esimerkiksi Meksikossa paikallisvaaleissa sukupuolikiintiöitä on kierretty niin, että kun pelkistä miehistä koostuva vaalilista hylättiin sukupuolikiintiöiden puutteen takia, puolet listan jäsenistä rekisteröityi listalle uudestaan naisina ja lista jouduttiin hyväksymään vaalikelpoiseksi. Vastaavanlaista käytöstä Suomen kunnallishallinnon lautakunnissa varmasti paheksuttaisiin, mikäli sellaista tulisi julki, mutta tällaisen käytöksen ei pitäisi olla pelkästään paheksuttavaa, vaan sen pitäisi olla lain puitteissa mahdotonta.

4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

-

5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erytystä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita

vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

-

6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):

-

7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):

-

8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnossa pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

Mikäli sukupuolen vahvistamisen prosessi erotetaan täysin lääketieteellisistä sukupuolenkorjaushoidoista, itsemäärittelyyn perustuvaa lakia voidaan käyttää väärin. Laki ei voimaan tullessaan koskisi vain transsukupuolisia, vaan kaikkia Suomen kansalaisia, jotka kykenevät tekemään juridisen sukupuolen vahvistamiseksi vaaditun hakemuksen ja perustelevan sen. Hallituksen esityksessä myönnetään, että lakimuutos tuo mukanaan mahdollisuuksia väärinkäytöksille. Hallituksen esityksen mukaan kuitenkin lain kohderyhmän kokeman vähemmistöstressin väheneminen on niin merkittävä positiivinen muutos, että lakia tulisi silti muuttaa. Lainvalmistelun aikana ei ole tehty laajaa sukupuolivaikutusten arviointia, joten lakia valmistelevalla työryhmällä ei ole tosiasiallista mahdollisuutta ottaa kantaa siihen, millaisia haittavaikutukset voisivat olla. Näin perustavanlaatuisesti kaikkiin suomalaisiin vaikuttavia lainsäädännöllisiä muutoksia ei tulisi tehdä ilman sukupuolivaikutusten huolellista huomioon ottamista. Lainvalmistelussa on tehty kyseenalainen arvovalinta: vähemmistöstressin potentiaalinen väheneminen nähdään tärkeämpänä kuin naisten ja tyttöjen suojeleminen haittavaikutuksilta, joita lakimuutos aiheuttaisi.

Muuttuneessa kansainvälisessä turvallisuustilanteessa lienee relevanttia pohtia myös Suomen puolustusvoimien kannalta, onko mielekästä mahdollistaa juridisen sukupuolen muuttaminen itseilmoituksella. Asevelvollisuus olisi mahdollista välttää kokonaan, jos mies ilmoittaisi juridiseksi sukupuolekseen naisen ikävuosiksi 18–30. Tämän jälkeen olisi mahdollista taas vaihtaa juridinen sukupuoli takaisin mieheksi.

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

Lakiesityksessä ei kyetä yksiselitteisesti määrittelemään, mitä transsukupuolisuus on. On huolestuttavaa, että lainsäädännön muutoksia valmistellaan tilanteessa, jossa lain valmisteluun liittyvistä keskeisistä käsitteistä ei ole yksimielistä ymmärrystä. Jos juridisen sukupuolensa voisi vaihtaa ilman hormonaalisia tai kirurgisia toimenpiteitä, transsukupuolisuus typistyisi juridisen sukupuolen merkinnäksi. Tämä käsitteen uudelleenmäärittely voisi vaikuttaa myös suuren yleisön mielikuvaan transsukupuolisista. Uutta lakia väärinkäyttäviä henkilöitä (potentiaalisesti esimerkiksi

miehiä, jotka pyrkivät naisten tiloihin tirkistelytarkastuksessa) olisi virallisessa kielenkäytössä mahdotonta erotella muista transsukupuolisista. Viranomaiset eivät ymmärtääksemme esimerkiksi rikosepäilystä tiedottaessaan saisi kertoa epäillyn arkaluontoisia terveystietoja, kuten sitä, että hän ei ole lääketieteellisesti transitioitunut, joten tällaisten henkilöiden transsukupuolisuutta olisi mahdotonta mitenkään kiistää. On vaikeaa nähdä, miten tämä edistäisi niiden transsukupuolisten asioita, jotka ovat hakeutuneet lääketieteellisiin hoitoihin ja pyrkivät elämään haluamansa sukupuolen edustajana.

Lakiuudistusta ajetaan julkisuudessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen nimissä, vaikkei laki tosiasiallisesti hyödytä seksuaalivähemmistöjä ja lailla voisi olla potentiaalisesti vahingollisia vaikutuksia seksuaalivähemmistöihin. Homoseksuaalisuus on samaan biologiseen sukupuoleen kohdistuva seksuaalinen suuntautuminen. Syrjintä seksuaalisen suuntautumisen perusteella on kielletty, ja rikoksen kohdentaminen seksuaalisen suuntautumisen perusteella on rangaistuksen koventamisperuste. Toistaiseksi vain yksittäiset toimijat ovat yrittäneet uudelleenmäärittellä homoseksuaalisuutta samaan juridiseen sukupuoleen kohdistuvaksi seksuaaliseksi suuntautumiseksi, mutta tällainen saattaa jatkossa lisääntyä, samalla kun transsukupuolisuus uudelleenmäärittellään pelkäksi juridisen sukupuolen muuttamiseksi.

Jatkossa esimerkiksi biologisesti miespuolinen henkilö, joka kokee vihaa seksuaalivähemmistöjä kohtaan, voisi melko pienellä vaivalla vaihtaa juridisen sukupuolensa naiseksi ennen kuin kohdistaa suunnitelmallisen viharikoksen, kuten raiskauksen, homoseksuaaliseen naiseen. Tällaisessa tapauksessa melko selkeänkin vihamotiivin todistelu oikeudessa muuttuisi absurdiksi ja erittäin vaikeaksi. Voisiko naisista seksuaalisesti kiinnostunut juridinen nainen olla itse niin homofobinen, että homofobia voitaisiin katsoa teon rangaistusperusteeksi? Maalaisjärjellä ajatteleva tuomari voisi toki katsoa juridisen sukupuolen vaihdon tapahtuneen vilpillisin tarkoituksin, mutta sen nimeäminen vilpiksi voisi johtaa vastapuolen syytöksiin syrjinnästä sukupuoli-identiteetin perusteella.

Huovila Maiju
Naisten rintama ry